

ԽՆԴԻՐ

Ա. ԶԵՆՈՎԻ

—

Ուսկովները տոհմական գաղտնիքը որ և է դէպքում դէպի փողոց չսայթաքելու համար՝ պահպանուած էր շատ խիստ միջոցներ: Մառանների մի մասը թոյլուութիւն առած թատրոն ու կրկէս էին դնացել, բայց միւս մասն անշարժ նստել էր խոհանոցում: Հրամայուած էր ոչ-որ չընդունել: Գնդապետ-հօրեղորօր կիներ, նրա քոյրը և դաստիարակչուհին թէպէտ և մասնակից են գաղտնիքին, սակայն իրանց այնպէս են ցոյց տալիս, իբր թէ ոչինչ չգիտեն: Նրանք միշտ նստում են սեղանատանը, ուստի և չեն երևում ոչ ընդունարանում և ոչէլ դահլիճում:

Սաչա Ուսկովը քսանութինգ տարեկան երիտասարդ, որի պատճառով առաջ էլ եկել բոլոր խառնակութիւնը, վաղուց էր տուն եկել: Իւր քեռի—բարի Իւան Մարկովիչի խորհրդով նա լուռ ու հանգարտ նստել էր դահլիճն ու առանձնեակը բաժանող դրան մօտ ու ինքն իւր մտքի մէջ սլալոտաստում էր ամեն ինչ բաց և անկեղծօրէն բացատրել:

Դրան ետեւում—առանձնեակում տեղի ունէր ընտանեկան խորհուրդ: Խօսում էին ինչ որ անախորժ, սակայն զգուշաւոր նիւթի մասին:

Սաչա Ուսկովը բանկերից մէկում մի կեղծ մուրհակ էր գեղջիկ, որի վճարման պայմանաժամը երեք օր առաջ էր լրացել և այժմ Սաչայի երկու հօրեղբայրներն ու քեռին—Իւան Մարկովիչը վճռում են խնդիրը, —վճարել, արդեօք, պարտատէրերին և անաղարտ պահել իրանց տոհմի պատիւը, թէ ձեռք լուանալ ու դորժը յանձնել դատաստանական իշխանութեան:

Կողմնակի և ոչ մի առնչութիւն չունեցող մարդկանց համար այդպիսի հարցերը շատ հեշտ են թւում, սակայն այն

մարդկանց համար, որոնք խրուած են անբախտութեան մէջ, այդպիսի խնդիրներ լրջօրէն վճռելու դժուարութիւնները մեծ են: Եւ երիտասարդի քեռին ու հօրեղբայրները շատ վաղուց են խօսում, սակայն խնդիրը ոչ մի կերպ չէր վճռուում:

— Պարոններ, խօսում է դնդապետ հօրեղբայրը յոգնածութիւնով ու տրտմութիւնով լի ձայնով. — պարոններ, ո՞վ է ասում թէ՛ տոհմական պատիւը նախապաշարմունք է: Եւ ձեզ միայն նախազգուշացնում եմ սնոտի հայիացքներէց և աննեքելի սխալմունք գործելու կարելիութեան ապացոյց եմ բերում: Դուք, ինչպէս չէք հասկանում: Եւ հօ չինարէն չեմ ասում, ես ռուսերէն եմ խօսում:

— Սիրելիս, մենք հասկանում ենք. հեղ ձայնով ասում է Իւան Մարկովիչը:

— Ինչպէս էք հասկանում, մինչդեռ ասում էք, իբր ես չեմ ընդունում տոհմական պատիւը: Կրկնում եմ մի անգամ ևս. Մնոտի հասկացողութեամբ ընդունուած տոհմական պատիւը նախապաշարմունք է... կեղծ հասկացողութեամբ... Մի ինչ որ չարժաւորութիւն ծածկել և անպատիւ թողնել խաբեբային, ով և նա լինի, այդ տոհմական պատուի փրկութիւն չէ, այլ քաղաքացիական վախկոտութիւն: Դուք օրինակ առէք զօրքը... Զօրքի պատիւը աւելի թանկ է, քան մի ուրիշ պատիւ, այսուամենայնիւ մենք չենք ծածկում մեր յանցաւոր անդամներին: Մենք դատապարտում ենք նրանց. և միթէ այսպիսով վնասւում է զօրքի պատիւը: Ընդհակառակն...

Միւս հօրեղբայրը պետական պալատի տատիճանաւոր լրուակեաց, սահմանափակ զօրգացմամբ և ոսկրացաւոտ մի մարդ՝ լուռ նստած էր: Եւ եթէ խօսում էր, միմիայն ասում էր, որ Ուսկովների տոհմի դատական գործը լրագրերի նիւթ կդառնայ, ուստի և նորա կարծիքով այդ գործը պէտք է հենց սկզբից հանգցնել և չհասցնել հրապարակական խօսակցութիւնների:

Քեռին — բարի Իւան Մարկովիչը խօսում է մեղմ և դողդոջուն ձայնով: Նա իւր խօսքն սկսում է թապցուցանելով, որ երիտասարդութիւնն ունի իւր որոշ արամադրութիւնը, որ զանազան զուարճութիւններով յափշտակուելը ուղիղ նորա յատկանիչն է: Այսպիսի հասակում մեզանից ո՞վ չի յափշտակուել: Մի կողմ թողնելով սովորական մահկանացուներին, մինչև անգամ մեծ մարդիկն էլ երիտասարդ հասակում չեն խուսափել հրա-

սրբերէրից ու զանազան սխալներէց: Երիտասարդ հասակում մեզանից ո՞վ չի խմել, ո՞վ չի փողեր ծախսել—չուայլութեամբ փչացրել և արժանացել առույջամիտ մարդկանց բարկութեան: Եթէ Սալան իւր զուարճութիւնները հասցրել է յանցագործութեան, այդ դէպքումն էլ նկատի պէտք է առնել նորա անկիրթ լինելը: Զէ՛ որ նա ոչ մի տեղ կանոնաւոր ուսում չէ ստացել: Նրան հեռացրել են գիմնազիոնի հինգերորդ դասարանից: Մտողներէից զրկուել է դեռ մանուկ հասակում: Նա իւր վերայ հակող աչք և բարի ազդեցութեան տակ պահող խրատատու չէ ունեցել: Նա շատ ջղայնոտ է, դիւրագրգիռ և, որ զխաւորըն է, բախտից արհամարհուած: Եթէ նա յանցաւոր է, դարձեալ պէտք է նրան ներել, ցաւել և ցաւակից լինել: Այո՛, արժէ նշանակաւորել, բայց նա արդէն պատժուած է, նա տանջուած է խղճի ամօթով, որով սպասում է տեսնել թէ ինչ դատաւճիռ կլինի իւր ազգակիցների կողմից: Զօրքի հետ արած համեմատութիւնը, որ յայտնեց զնդապետը, վեղեցիկ է և պատիւ է բերում իւր բարձրագին դատողութեան: Հրաւեր կարգալ դէպի քաղաքացիական զգացմունքը, խօսել հոգու ազնուութեան մասին՝ սքանչելի են, սակայն չպէտք է մոռանալ, որ քաղաքացին իւրաքանչիւր անհատի մէջ ամուր կապով միացած է քրիստոնեայի հետ:—Եթէ յանցաւոր երեսային մահուան պատժի ենթարկելու փոխարէն օգնութեան ձեռք մեկնենք նորան, կգրժննք, արդե՞ք, մեր քաղաքացիական պարտականութիւնը հոգոց հանելով բացականչեց Իւան Մարկովիչը:

Ապա Իւան Մարկովիչը խօսեց տոհմական պատուի մասին: Թէպէտ ինքն այդ տոհմին չէր պատկանում, բայց շատ լաւ գիտէր, որ այդ նշանաւոր ցեղն իւր սկիզբն առել է 13-րդ դարում: Նա ոչ մի բոլոր չէր մոռանում, որ իւր անմոռանալի քոյրը այդ տոհմի ներկայացուցիչներից մէկի կինն էր: Մի խօսքով այդ տոհմի պատիւը նա թանկ էր գնահատում և նա ոչ մի կերպ չէր կարողանում հաշտուել այն մտքի հետ, թէ թոյլատրելի է որ և է 1500 ռուբլու համար ստուեր ձգել ամեն գնից բարձր կանգնած դրոշմագիտական ծառի վերայ: Երբ սեսաւ վերոյիջեալ պատճառաբանութիւնները համոզեցուցիչ չէին, այն ժամանակ նա սկսեց բացատրել իսկական յանցանքի նշանակութիւնը: Յանցանքն անբարոյական գործողութիւն է, որի հիմքը չար կամքն է: Բայց ազատ է մարդկային կամքը: Այս հարցին զիտութիւնը դեռ դրական պատասխան

չի տուել: Գիտնականները դանազան հայեացքներ ունին: Օրինակ Լամբրոզոյի նորագոյն շփոխ գտնում է, որ ազատ կամք չըկայ և ամեն մի յանցանք նա վերագրում է անհատի անդամազնական յատկութեան:

— Իւան Մարկովիչ, խօսեց գնդապետը աղերսալիչ ձայնով. Մենք խօսում ենք լրջօրէն, իսկ դուք յիշում էք Լամբրոզո: Խելօք մարդ, մտածեցէք թէ այդ բոլորն ինչու համար էք ասում: Միթէ դուք կարծում էք, որ ձեր հեռուորութիւնը և այդ որոտագին խօսքերը կպատասխանեն մեր հարցերին:

Սաշա Ուսկովը դրան մօտ նստած լսում է: Նա ոչ երկիւղ է զգում, ոչ ամօթ, ոչ տաղտկութիւն: Նա զգում է միմիայն յոգնածութիւն և հոգու դատարկութիւն: Այնքան նորան, թէ ոչ, ճոյզ մասին նա անտարբեր է: Նւ եթէ նա եկել է այդ տեղ իւր դատաւիճիւր լսելու և անձամբ բացատրութիւններ տալու, այդ արել է միմիայն բարի Իւան Մարկովիչի խնդիրը յարգելով: Ապագայից նա չէ վախում: Նորա համար միևնոյն է. թէ այդ դահլիճում, թէ բանտում, թէ նոյնիսկ Սիբիրում:

— Սիբիր... Սիբիր կգնամ, միևնոյն է. մտածում էր նա: Կեանքը նորա համար դարձել է զզուելի և անտանելի: Պարտքերի մէջ է խրուել, զրպանումն էլ գրօշ չկայ: Ազդականներն երես են դարձրել, վաղ—ուշ ընկերակիցներեց ու կանանցից էլ պէտք է բաժանուի, որովհետև նրանք էլ ատելութեամբ են վերաբերում հեռու և այդ բոլորը իւր խառնափնթոր շարժմունքներին պատճառով: Ապագան մռայլոտ է:

Սաշան անտարբեր է, նրան վրդովում է միայն մի հանգանմանք—այն, որ դրան ետևում իրան անպիտան յանցաւոր են հռչակում: Ամեն մի բոսէ նա պատրաստ էր հետեւել դէպ այն կողմը և գնդապետի ատելի, մետաղահնչիւն ձայնին պատասխանել:

— Դուք ասում էք:

Յանցաւոր խօսքը սարսափելի է: Այդ անունը տալիս են մարդասպաններին, գողերին, կեղեքիչներին, առհասարակ չար և բարոյապէս մեռած մարդկանց, բայց Սաշան այդ բոլորից հեռու է կանգնած. ձշմարիտ է, նա շատ պարտքեր ունի և չի վճարում, բայց չէ որ պարտք ունենալը յանցանք չէ: Քիչ մարդ կգտնուի, որ պարտք չունենայ: Գնդապետն ու Իւան Մարկովիչն էլ շատ պարտքեր ունին:

— Եւ ի՞նչ յանցանք ունիմ ես. մտածում է Սաշան:

Նա զեղջիկ է կեղծ մուրհակներ, բայց չէ որ այդպէս ա-
րել և անում են իւր բոլոր երիտասարդ ծանօթները: Օրինակ
Խանդրիկովը և փօն-Բուրօսը ամեն ժամանակ՝ երբ նրանց
փող է հարկաւորում, զեղջում են ծնողները կեղծ մուրհակ-
ները և ժամանակամիջոցը լրանալուց ազատում նրանց: Սա-
չան արել է միւսնոյնը, բայց չէ կարողացել մուրհակն իւր ժա-
մանակին յետ առնել, որովհետեւ Խանդրիկովը խաբեց և փո-
խարինաբար տալու խոստացած փողը չտուաւ: Ուրեմն յան-
ցաւորը ինքը չէ, այլ հանգամանքը: Ճշմարիտ է կեղծ ճանա-
պարհով ուրիշի ստորագրութեամբ շփոթելը աններելի է, բայց
յամենայն դէպս դա յանցանք չէ, այլ ընդունուած սովորութիւն,
տղեկ ձեւականութիւն, որոնք և ոչ մէկին չեն կարող վնասել:
Սաչան զնդապետի ստորագրութիւնը կեղծելով, նկատի չէ ու-
նեցել որ և է մէկին վնաս կամ չարիք առաջ բերելու:

—Չէ, այս չէ նշանակում թէ՛ ես յանցաւոր եմ. մտա-
ծում է Սաչան: Յանցանք գործելու բնաւորութիւն էլ չունիմ:
Իմ սիրտը քնքոյշ է, զգայուն է: Փող ունեցածս ժամանակ ես
սլափարաստ եմ չունեւորին օգնել:

Սաչան այսպէս մտածում էր, իսկ դրան ետեւում դեռ խօ-
սում էին:

—Պարոններ, մեր խօսքին վերջ չեղաւ, տաքացած ասում
է զնդապետը. երեւակայեցէք, որ մենք ներել ենք և նորա
պարտքերը վճարել, չէ որ այնուհետեւ նա կգնայ և կշարունակէ
իւր անկանոն կեանքը: Շուայել, պարտքեր անել, մտնել մեր
դերձակներէ մօտ և մեր անունով իւր համար հագուստներ պա-
տուիրել, վերջապէս կարող էք երաշխաւորել, որ այս նորա
վերջին յանցանքը կլինի: Սա լիովին հաւատացած եմ, որ նա
երբէք չի ուղղուիլ:

Իբրեւ նորան պատասխան պետական պալատի աստիճա-
նաւորը ինչ որ շնջաց, նրանից յետոյ Իւան Մարկովիչը խօսեց
իրան յատուկ սահուն և մեղմ ոճով: Գնդապետը անհանգիստ
չարժում է աթոռը և խլացնում ընկերներին իւր ատելի, մե-
տադանչիւն ձայնով: Վերջապէս դուռը բացւում է և առանձ
նեակից դուրս է գալիս Իւան Մարկովիչը: Նորա նիհար և սափ-
րուած այտերին առաջ էին եկել կարմրաթոյր բծեր:

—Գնանք, ասաց նա Սաչայի ձեռից բռնելով: Նկ, և ան-
կեղծ սրտով, առանց գողոգրութեան, այլ խոնարհ և հնազանդ
հոգով բացատրուելը, սիրելիս:

Սաշան գնում է առանձնեակը: Պետական պալատի աստիճանաւորը նստած է: Գնդապետը ձեռները վարդիկի գրպանները խրած, մի ծուկը թեքած աթոռին, կանգնած է սեղանի առաջ: Սենեակը լի է ծխախոտի ծխով: Սաշան չի նայում ոչ գնդապետին, ոչ աստիճանաւորին: Ամօթը յանկարծ սեղմում է նորան: Նա անհանգստութեամբ նայում է Իւան Մարկովիչին և շնջում:

Նա կվճարեմ... ես կտամ...

— Ինչ բանի վերայ յոյս դրիր, որ մուրհակ զեղջեցիք լըսեց նա մետաղահնչիւն ձայնը:

— Նա... ինձ խոստացաւ ժամանակաւորապէս պարտք տալու Խանդրիկովը:

Սաշան ուրիշ ոչինչ չկարողացաւ ասել: Նա դուրս եկաւ առանձնեակից և կրկին նստեց դրան մօտ աթոռին: Մեծ սիրով նա կամենում էր հեռանալ այդտեղից, սակայն ոխակալութեան ցանկութիւնը ճնշում էր նորան: Նա ուզում էր անարդել գնդապետին և մի արհամարհական խօսք նետել նորա երեսին: Եւ նա նստած մտածում էր թէ ինչ տեսակ կծու խօսք ասէ ատելի հօրեղբորը: Այդ միջոցին դահլիճում տիրած միջնադի մէջ երևաց մի կին: Դա գնդապետի կինն էր: Նա կռնչեց իւր մօտ Սաշային և, ձեռներն իրար սեղմելով, լացախառն ձայնով ասաց.

— Այնքան դու, ես գիտեմ՝ դուք ինձ չէք սիրում, բայց լսեցէք ինձ, լսեցէք, խնդրում եմ Ձեզ: Սիրելիս, այդ ինչպէս պատահեց: Ձէ որ դա սարսափելի է, սարսափելի: Իսէր Աստուծոյ խնդրեցէք նրանց, արդարացրէք ձեզ, աղաչեցէք...

Սաշան նայում էր նորա սառնուող ուսերին, տեսնում էր արցունքի խոշոր կաթիլները, որոնք ուռուցում էին նորա այտերը, իսկ իւր ետևում լսում էր յոգնած, նեղացած մարդկանց խուլ ու զրգուռած ձայներ և այդ ժամանակ ինքն էլ շարժում էր իւր ուսերը: Նա ոչ մի կերպ չէր սպասում, որ իւր արիստոկրատ ցեղակիցները մի ինչ որ 1500 ընդլու համար այդպէս փոթորիկ կրարձրացնեն: Նորա համար անհասկանալի էին և արտասուքները և դողողուն ձայները:

Մի ժամից լսում է, որ գնդապետը յաղթում է քեռուն և որ վերջապէս վճռում են գործը յանձնել դատաստանական իշխանութեան:

— Վճռուած է, բաւական է... ասում է գնդապետը, իոոր

հոգոց հանելով:

Այդպիսի վճռից յետոյ քեռին, աստիճանաւորը, մինչև իսկ դաժան գնդապետը հոգեպէս ընկճուում են: Տիրում է լուռութիւն:

—Տէր Աստուած, տէր Աստուած, հաւաչում է Իւան Մարկովիչը: Խեղճ իմ քոյր, խեղճ...

Սև նա սկսում է հանդարտ խօսել. իբր թէ անյուշտ այդ պահուն տուանձնեակում աներևոյթապէս գտնւում է իւր քոյրը — Սաշայի մայրը: Նա հոգով զգում է, որ այդ սուրբ, անբախտ կիներ լաց է լինում, հաւաչում է և աղաչում է իւր որդու համար: Սև աւելացնում է, որ գէթ նորա հոգու հանգստութեան համար հարկաւոր էր խնայել Սաշային:

Լսւում են հեծկոտանքներ, Իւան Մարկովիչը լաց է լինում և ինչ որ բան է ասում, որ դրան արանքով դժուար էր հասկանալ: Գնդապետը անց ու դարձ է անում անկիւնից — անկիւն. խօսակցութիւնը սկսւում է նորից:

Ահա ընդունարանում ժամացոյցի գանգը երկու անգամ յարում է: Ընտանեկան խորհուրդը վերջացած է: Գնդապետը, որպէս զի իւր արիւնը պղտորող մարդուն չտեսնէ, անցնում է հաշտով: Իւան Մարկովիչը մտնում է դահլիճ: Նա յուզուած է, բայց ուրախ-ուրախ չփում է ձեռները, արտասուաթոր աչքերը նայում են խնդալով, շրթունքներն էլ ծալտում են:

—Շատ լաւ, ասում է նա Սաշային. փառք Աստուծոյ դու, իմ սիրելիս, կարող ես դնալ տուն և հանգիստ քնել, վճռեցինք պարտքը վճարել, մուրհակդ ազատել, այն պայմանով միայն, որ դու ապաշաւես և վաղն իսկ զնաս մեր գիւղը և գործի կենաս:

Մի քանի բոսկէից Իւան Մարկովիչը և Սաշան վերաբերուները ու գլխարկները հագած իջնում են սանդուղքներով:

Փեռին խրատներ էր չնջում, Սաշան չէր լսում: Նա զգում էր, ինչպէս իւր ուսերը հետզհետէ թեթևանում էին մի ծանր, ճնշող ու սղմող բեռից: Նորան ներիւ են, նա ազատ է: Ուրախութիւնը քամու քնքշութեամբ զովացնում է նորա սիրտը: Նա կամենում է շունչ քաշել, արագ շարժուել, ապրել... Նայելով փողոցի լապտերներին և սևացած երկնքին, նա յանկարծ յիշեց, որ փոն-Բուրար իւր անուանակոչութեան աւերթով Արջ ճաշարանում տօնահանդէս է սարգել, ուստի և խորին ուրախութիւնը ծփում է նորա սրտում:

—Կդնամ, վճռում է նա:

Նւ յանկարծ ուշքի է գալիս, որ իւր գրպանում կոպէկ չունի և որ իւր ընկերներն այժմ ատում են իրան, հենց անփող լինելու պատճառով:

— Պէտք է ինչպէս և լինի փող հարկմ:

— Քեռի, իբրև պարտ ինձ մի հարիւր ռուբլի տուր. առում է նա Իւան Մարկովիչին:

Քեռին զարմացած նայում է նորա երեսին և յետ է մղւում դէպի լապտերի սիւնը:

— Տուր, ասում է Սաշան, անհամբերութեամբ տրորուելով և սկսելով խոր հաւլ. Քեռի, ես խնդրում եմ, տուր հարիւր ռուբլի:

Նորա դէմքը ծամածուռել էր, նա դողում էր և արդէն պատրաստում էր յարձակուել մօրեղեօր վերայ:

— Ձեռ տալ, հարցնում է նա, տեսնելով, որ մօրեղբայրը ապւշ է և ոչինչ չի հասկանում: Եթէ չտաս, այն ժամանակ վաղն ես ինձ կմատնեմ: Նա չեմ թոյլ տալ, որ դուք ազատէք իմ մուրհակը: Ես մի նոր, կեղծ մուրհակ կզեղջեմ:

Իւան Մարկովիչը ցնցուած, երկիւղի մէջ, ինչ որ անկապ խօսքեր չլինի, փողամանից հանեց մի հատ հարիւր-ռուբլիանոց թղթադրամ և մեկնեց Սաշային: Նա առաւ և արագութեամբ հեռացաւ նրանից:

Կռք վարձելով, Սաշան հանգստացաւ և զգազ, որ սիրտը նորից վառւում է ուրախութեամբ: Նրիտասարդութեան պահանջները, որոնց մասին խօսում էր Իւան Մարկովիչը, վարութեցին և ապտամբեցին: Սաշան պատկերացնում է աչքի առաջ առաջիկայ գինարբութիւնը և նորա գլխում շիշերի, կանանց և ընկերների արանքում ծփում է մի միտք ու նա չնջում է:

Այժմ ես տեսնում եմ, որ յանցաւոր եմ, այո՛, ես յանցաւոր եմ:

Թարգմ. Ա. Կ.